

Mladi za napredek Maribora 2017

34. srečanje

ZAKLADI SAMOSTANSKIH KNJIŽNIC

ZGODOVINA

Raziskovalna naloga

Avtor: NATAŠA SERNC, ZALA ONIČ
Mentor: MIRJANA COLNARIČ
Šola: OŠ FRANCETA PREŠERNA MARIBOR

Maribor, 9. februar 2017

1.1 KAZALO

1.1	KAZALO	2
1.2	Povzetek raziskovalne naloge.....	5
1.3	Zahvala	6
2.	VSEBINSKI DEL NALOGE.....	7
2.1	Uvod	7
2.1.1	Namen in cilj:.....	7
2.1.2	Hipoteze:	7
2.2	Samostani in redovi	8
2.3	Samostanske knjižnice.....	10
2.4	Opis nekaterih samostanov na Slovenskem.....	11
2.4.1	Cistercijanski samostan Stična.....	11
2.4.2	Kartuzijanski samostan Pleterje	12
2.4.3	Frančiškanski samostan Maribor	13
2.4.4	Frančiškanski samostan Sveta Trojica	14
2.4.5	Kapucinski samostan Krško	15
2.4.6	Kapucinski samostan Maribor	16
2.5	Časovni trak (1).....	17
2.6	Razvoj samostanskih knjižnic po zgodovinskih obdobjih (1).....	19
2.6.1	Prazgodovina	19
2.6.2	Stari vek	21
2.6.3	Srednji vek	23
2.6.4	Novi vek	24
2.6.5	Moderna doba.....	25
3.	GLAVNI DEL.....	26
3.1	Metodologija dela:	26
3.2	Rezultati (poročili terenskega dela in intervjujev)	27
3.2.1	Samostanska knjižnica v frančiškanskem samostanu Maribor	27
3.2.2	Samostanska knjižnica Sveta Trojica	33
4.	RAZPRAVA IN INTERPRETACIJA REZULATOV	40
4.1	Vrednotenje hipotez.....	40
5.	DRUŽBENA ODGOVORNOST.....	42
6.	Zaključek.....	43
6.1	Sklep	43

6.2	Zaključek.....	43
7.	PRILOGA.....	44
7.1	Priloga 1.....	44
7.1.1	Vprašanja, ki sva jih pripravili za intervju	44
8.	SEZNAM VIROV IN LITERATURE.....	45
8.1	Literatura:.....	45
8.2	Spletni viri:.....	45
8.3	Ustni viri:	45
8.4	Viri slik:	45

KAZALO SLIK

Slika 1:	Dublinska knjižnica	5
Slika 2:	Zahvala.....	6
Slika 3:	Knjižnica Krško	10
Slika 4:	Kartuzijanski samostan Pleterje	12
Slika 5:	Frančiškanski samostan Maribor	13
Slika 6:	Frančiškanski samostan Sveta Trojica	14
Slika 7:	Kapucinski samostan Maribor	16
Slika 8:	Jamske poslikave iz jame Lescaux	20
Slika 9:	Egipčanski papirus	22
Slika 10:	Knjižnica	27
Slika 11:	Med policami	27
Slika 12:	Knjižna polica	28
Slika 13:	Najstarejša knjiga.....	29
Slika 14:	Najstarejša slovenska knjiga	29
Slika 15:	Slava Vojvodinje Krajnske	30
Slika 16:	Knjige.....	31
Slika 17:	Knjiga v hebrejščini	31
Slika 18:	Knjiga v Braillovi pisavi	32
Slika 19:	Mir in dobro	33

Slika 20: Knjižnica	33
Slika 21: Označevanje knjig.....	34
Slika 22: Biblija.....	35
Slika 23: Ena najdebelejših knjig	35
Slika 24: Najstarejši knjigi	36
Slika 25: Knjiga v zelenem usnju.....	36
Slika 26: Loparček za pisanje.....	37
Slika 27: Vezava.....	38
Slika 28: Ploščice za tiskanje	38
Slika 29: Kip črne Marije	39

1.2 Povzetek raziskovalne naloge

Če danes potrebujemo knjigo za referat o zgodovini, gremo v knjižnico in si jo izposodimo, vendar se pri tem ne zavedamo, da nam lahko najbolj pomagajo knjige, ki so nastale v preteklosti. Vendar, kje lahko najdemo takšne knjige? Odgovor verjetno poznamo – v univerzitetnih, splošnih, a tudi v samostanskih knjižnicah.

Tam lahko najdemo knjige tudi iz srednjega veka, saj so duhovniki skozi razvoj civilizacije v samostanih pridno zapisovali in prepisovali knjige. Najdemo jih v različnih pisavah in jezikih ter zapisane na različnih materialih.

Prav zato sva se odločili za to raziskovalno nalogo. Zanima naju namreč, kako so se knjižnice razvijale skozi obdobja, kako sta se razvijala pisava in material ter kakšna je tematika knjig. Hkrati sva se vprašali, v kolikšni meri ljudje poznajo te knjižnice in ali se zavedajo, kako pomembne so za zgodovino.

Navdih za pričujočo raziskovalno nalogo sva dobili ob ogledu knjižnice v Dublinu. Zdi se nama, da ljudje tam zelo cenijo tako pomemben del zgodovine, kot so knjige. Hkrati meniva, da se Slovenci tega premalo zavedamo in to premalo cenimo.

Slika 1: Dublinska knjižnica

Vir: <http://studentski.hr/system/pictures/images/j/original/bd31238c6770362c4940190920e1a042353bf019.jpg?1439386694> [4. 2. 2017]

1.3 Zahvala

»Brez navdušenja se ne da doseči nič veličastnega.«

(Ralph Waldo Emerson)

Pričujoče naloge kljub navdušenju in trudu ne bi bilo brez dobrega mentorja. Zato gre posebna zahvala najini mentorici, ki je organizirala vse obiske samostanskih knjižnic in naju lepo popeljala skozi delo, ki sva ga morali opraviti. Najlepša hvala učiteljici slovenščine, ki je bila pripravljena nalogo jezikovno pregledati. Zahvaljujeva se tudi najinim staršem, saj so naju podprli pri delu in nama bili pripravljene pomagati na vsakem koraku.

Zahvala gre tudi gospe Maji Antić in patru Bernardu Goličniku, ki sta nama odlično predstavila samostana in knjižnici, ki sva ju obiskali. Oba sta namreč bila pripravljena odgovoriti na vsa najina vprašanja. Za naju sta si vzela toliko časa, kot sva ga potrebovali.

Slika 2: Zahvala

Vir: <http://www.najina-poroka.com/datoteke/razno/Zacasno/zahvala.jpg> [4. 2. 2017]

2. VSEBINSKI DEL NALOGE

2.1 Uvod

»Modrosti ne boš našel v knjigah, odkril jo boš v sebi. Vendar so knjige tiste, ki ti bodo to pomagale odkriti.«

(avtorica raziskovalne naloge)

Po knjige ali gradivo se po navadi odpravimo v knjižnico. Ta je lahko mestna, šolska ali univerzitetna. Vendar se redko vprašamo, kje so ljudje dobili idejo za javne knjižnice. Predvidevava, da so se zgledovali po knjižnicah v samostanih. Vendar v to nisva popolnoma prepričani in bova na to vprašanje odgovorili - prav tako kot tudi na druga - v raziskovalni nalogi.

Kot že vemo, imajo samostani največje zaklade knjig. Začele so se razvijate v začetku nastajanja samostanov v obdobju srednjega veka. Skozi čas so se spreminjale tudi knjižnice. To se je zgodilo, ker se je verjetno spreminjala tudi pisava, jezik, material, na katerega so zapisovali in tudi tematika. Bile so največja zbirališča znanja na svetu.

Toda danes so žal te knjižnice večinoma potonile v pozabo in zato sva se odločili za to raziskovalno nalogo. Ugotovili sva, da o knjižnicah veva zelo malo in da jih ljudje praktično ne omenjajo več. Medve pa o njih želiva izvedeti čim več.

2.1.1 Namen in cilj:

Najin namen je spoznati in raziskati samostanske knjižnice. Za cilj sva si zastavili spoznati samostanske knjižnice v slovenskih samostanih.

2.1.2 Hipoteze:

- Knjige so zapisovali duhovniki in menihi.
- Materiali in pisave so se skozi obdobja spreminjali.
- V knjižnici je število knjig sčasoma naraščalo.
- Knjižnice so vplivale na pismenost prebivalstva.
- Knjige imajo samo cerkveno tematiko.
- Najstarejša pisava izhaja iz časa prvih civilizacij.
- Knjige so zelo stare in temu tudi primerno ohranjene.

2.2 Samostani in redovi

Samostan je verska ustanova, ki na področju krščanstva predstavlja stalno skupno življenje moških ali žensk. Te imenujemo redovniki in redovnice, ki se med seboj razlikujejo. V Sloveniji poznamo:

- avguštince
- benediktince
- celestinke
- cistercijane
- diskalceate
- dominikance
- frančiškane
- jezuite
- kapucine
- karmeličane
- kartuzijane
- križnike
- maltežane
- minorite
- pavlince
- servite
- uršulinke...

Ti živijo po določenih pravilih. V preteklosti so se naseljevali izven naselij, danes pa so vsaj arhitekturno ločeni od drugih stavb. Ta način življenja se je razvil v starem veku v 3. stoletju. Življenje menihov se je na vzhodu in zahodu razlikovalo. Na zahodu so se oblikovali trije načini življenja. To je bil puščavski način, vmesna stopnja med puščavstvom in organizirano skupnostjo ter organizirana skupnost, v kateri so živeli cenobiti¹. Kljub temu da so se načini življenja na vzhodu in zahodu razlikovali, so vseeno imeli nekaj skupnega. Zapisovali in prepisovali so knjige.

(Bahor S., 2009, str. 6; Samostani na Slovenskem, 2008, str. 9-10; Zgodovinski časovni trak, 2016)

¹ Je določeno število menihov, ki živijo v skupnosti.

2.3 Samostanske knjižnice

Večina samostanov hrani kulturno dediščino. Med to dediščino prištevamo tudi starodavne knjige, ki imajo večinoma teološko tematiko. V Sloveniji med samostane s samostanskimi knjižnicami prištevamo:

- cistercijansko opatijo Stična
- frančiškanske samostane Ljubljana, Novo mesto, Kamnik, sv. Ane Koper, Nazarje, Kostanjevica v Novi Gorici, Sv. Trojica v Slovenskih goricah, Maribor in Sv. gora pri Gorici
- kartuzijo Pleterje
- kapucinske samostane Krško, Škofja Loka, Vipavski Križ, Maribor, Celje
- minoritski samostan sv. Petra in Pavla Ptuj

(Bahor S., 2009, str. 6)

Slika 3: Knjižnica Krško

Vir: Bahor S., 2009, str. 201

2.4 Opis nekaterih samostanov na Slovenskem

2.4.1 Cistercijanski samostan Stična

Nastanek:

Stiški samostan je nastal v visokem srednjem veku, leta 1135. Je najstarejši samostan na Slovenskem. Prvi menihi so bili cistercijani, ki so prišli iz štajerskega Reina pri Gradcu. Bil je kulturno, gospodarsko in versko središče Dolenjske. Ima zelo obsežno knjižnico z njihovo značilno enotno vezavo².

Cistercijani:

Cistercijani so poimenovani po samostanu Cîteaux v Franciji. Oglejski patriarh Peregrin in sveti Bernard sta leta 1135 ustanovila stiški samostan, ki je bil prvi samostan cistercijanov na Slovenskem. Pospeševali so živinorejo, promet, trgovino, obrt in ročno delo. Sloveli so po pisanju in prepisovanju knjig in s tem obogatili stiško knjižnico. Oblečeni so v bel talar³ in črn škapulir⁴.

Knjižnica:

V stiškem samostanu je tudi ena največjih samostanskih knjižnic na Slovenskem. V njej je shranjenih približno 30 000 knjig, večina jih je iz obdobja po letu 1800, saj je bil z jožefinškimi reformami samostan razpuščen in vso gradivo samostanske knjižnice je bilo premeščeno, nekaj na Dunaj, ostalo pa v ljubljansko licejsko knjižnico (danes NUK). V nekdanji stiški knjižnici je nastal Stiški rokopis. Knjige so v večini v latinskem in nemškem jeziku, preostanek pa v francoščini, italijanščini in slovenščini. Zastopana so teološka področja in vsa področja klasičnih del. To so na primer dela iz umetnosti, zgodovine, glasbe, filozofije, prava ... Eno izmed pomembnih del, ki je shranjeno v stiški knjižnici, je Kopitarjeva slovnica Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, ki je bila prva slovenska znanstvena slovnica v nemščini. V knjižnici je shranjena tudi prva izdaja Poezije doktorja Franceta Prešerna. Za knjige v knjižnici je bila značilna stiška vezava. Sestavljajo jo lesene platnice, vezane v belo usnje, in črna nalepka z zlatim napisom na hrbtu knjige.

(Bahor S., 2009, str. 137-141; Samostani na Slovenskem, 2008, str. 31-32; www.sticna.eu (29.11.2016))

² Vse knjige imajo enako vezavo.

³ Dolgo, vrhnje oblačilo duhovnikov.

⁴ Širok pas blaga z odprtino za glavo, ki pokriva prsno in hrbtno stran redovniškega oblačila.

2.4.2 Kartuzijanski samostan Pleterje

Nastanek:

Samostan kartuzija v Pleterjah je nastal v poznem srednjem veku leta 1406. Njihovi prvi menihi so prišli iz Žičke kartuzije, ki je bila najstarejša naselbina kartuzijanskega reda na Slovenskem. Skupaj še s tremi kartuzijanskimi samostani je ustanovila bratovščino Sclavoniae. Zamenjevali in izposojali so si knjige.

Kartuzijani:

So meniški red z zelo strogim načinom življenja. Ta red je ustanovil sveti Bruno leta 1084, v dolini Chartreuse blizu Grenobla. Menihi veliko molijo, premišlujejo in se posvečajo znanstvenemu in fizičnemu delu. Združujejo skupno in samotarsko življenje. Število menihov v samostanu je omejeno, nosijo pa belo redovno obleko s kapuco.

Knjižnica:

Samostan so že leta 1595 razpustili, knjižnico pa izročili jezuitom v Ljubljani. Tam je bila uničena v velikem požaru leta 1774. Rešili so samo dva kodeksa iz 15. stoletja. Danes knjižnico še dopolnjujejo. Nove knjige se mešajo s starimi, ki jih niso izročili ljubljanskemu samostanu. Hranijo približno 20 000 enot gradiva, od tega je 5000 enot z letnico izida pred letom 1800. Zapisane so predvsem v francoskem, latinskem in nemškem jeziku ter zajemajo vsa področja teologije.

(Bahor S., 2009, str. 142-144; Samostani na Slovenskem, 2008, str. 32)

Slika 4: Kartuzijanski samostan Pleterje

Vir: https://beta3.finance.si//pics//cache_ka/kartuzija-pleterje-xx.1415917236.jpg.o.600px.jpg [3. 2. 2017]

2.4.3 Frančiškanski samostan Maribor

Nastanek:

Samostan je bil ustanovljen, ko so leta 1864 frančiškani prišli v Maribor. Na pobudo škofa Slomška so prevzeli nekdanji kapucinski samostan.

Frančiškani:

So meniški red, ki ga je ustanovil Frančišek Asiški leta 1209. So veja reda manjših bratov. Frančiškani se delijo na tri redove. Prvi red – moška veja, drugi red – ženska veja in tretja veja – laiki⁵. Za frančiškane so značilni tudi misijonarji, ki potujejo po drugih deželah, pomagajo ljudem in širijo svojo vero. Oblečeni so v temno rjavo kuto⁶ s kapuco in obuti v sandale.

Knjižnica:

Nemška vojska je med drugo svetovno vojno zasedla samostan in večina knjižnice je bila preseljena v Gradec. Po vojni so knjige prišle nazaj, vendar ne vse. Danes obsega približno 15 000 naslovov knjig, okoli 2000 knjig ima letnico izida pred letom 1800. Najstarejša knjiga je delo Johannesesa Nasa z naslovom *Secunda Centuria*. Večina knjig je bila nemških, nekaj tudi latinskih. Danes je struktura drugačna, saj je večji del knjig v slovenskem jeziku.

(Bohar S., 2009, str. 192-194; Samostani na Slovenskem, 2008, str. 33)

Slika 5: Frančiškanski samostan Maribor

Vir: http://www.bazilika.info/wp-content/uploads/cerkev-s-samostanom1_1280.jpg [3. 2. 2017]

⁵ Kdor se na kako stroko slabo spozna, nestrokovnjak.

⁶ Dolgo široko vrhnje oblačilo menihov in redovnikov.

2.4.4 Frančiškanski samostan Sveta Trojica

Nastanek:

Leta 1663 je bil zgrajen samostan, knjižnica pa nekoliko kasneje leta 1854, ko so v samostan prišli frančiškani. Knjige so med drugo svetovno vojno odnesli Nemci, ki so jih po vojni vrnili. Knjižnico so tudi dopolnili s knjigami iz nekdanjega samostana v Brežicah.

Knjižnica:

Knjižnica je zelo lepo urejena v muzej. Obsega približno 1500 knjig, ki so urejene po določenem sistemu. Najstarejši knjigi sta iz let 1476 in 1491. Knjižnico sva si tudi sami ogledali, zato bova več o njej povedali v poročilu dogodka.

(Bohar S., 2009, 187-190)

Slika 6: Frančiškanski samostan Sveta Trojica

Vir: <http://www.kamnaizlet.com/wp-content/uploads/2016/10/image066.jpg> [3. 2. 2017]

2.4.5 Kapucinski samostan Krško

Nastanek:

Točna letnica nastanka samostana ni znana, vendar je znana letnica prvega prihoda kapucinov. To je bilo leta 1640. Prišli so v obdobju protireformacije.

Kapucini:

So veja reda manjših bratov Frančiška Asiškega. Uradno so nastali leta 1528, ko jih je potrdil papež. Njihovo najpomembnejše delo je bilo pridiganje in spoved. Živeli so v uboštvu in si puščali brado. Na začetku 17. stoletja so v Ljubljani začeli prirejati pasijonske procesije. V tem času so bili tudi najštevilnejša redovna skupnost na Slovenskem. Oblačijo se v habit s kapuco.

Knjižnica:

Potrebovali so dobro urejeno knjižnico, zato so se tudi naselili na Krškem. Ta knjižnica je bila namreč ena najbolj urejenih. Shranjen imajo tudi katalog iz leta 1659, ki šteje za enega najbolj ohranjenih katalogov v Sloveniji. Največ je latinskih in nemških, precej pa je tudi italijanskih knjig. Slovenskih del je malo. Ena najstarejših knjig je Capelinov latinski slovar iz leta 1502, ki pa ni najboljše ohranjen. Hranijo tudi delo imenovano Frobenijev tisk iz Basla iz leta 1559 z naslovom Zmagoviti Rim. Ohranilo se je tudi okrog 20 zvezkov iz 18. in 19. stoletja.

(Bahor S., 2009, str. 199-204; Samostani na Slovenskem, 2008, str. 35)

2.4.6 Kapucinski samostan Maribor

Nastanek:

Leta 1613 so kapucini prišli v Maribor in na mestu sedanje frančiškanske cerkve imeli manjši samostan. Večkrat so morali oditi, vendar so se leta 1945 vrnili v Maribor, v samostan, ki so ga zgradili zraven cerkve svetega Jožefa.

Knjižnica:

Tudi ta samostan je imel bogato knjižnico, ki so jo leta 1784 razdelili med druge kapucinske samostane, saj je bil ta razpuščen. Nekaj več kot 100 knjig se je kasneje vrnilo v Maribor, za ostale pa ni znano, kje so in ali so še ohranjene. Najstarejša knjiga, ki jo sedaj hranijo v samostanu, je iz leta 1534, pet knjig je iz 16. stoletja, nekaj več iz 18. stoletja. Večina gradiva je v latinskem in nemškem jeziku. To je predvsem pridigarska literatura, najdemo pa tudi nekaj drugih teoloških smeri.

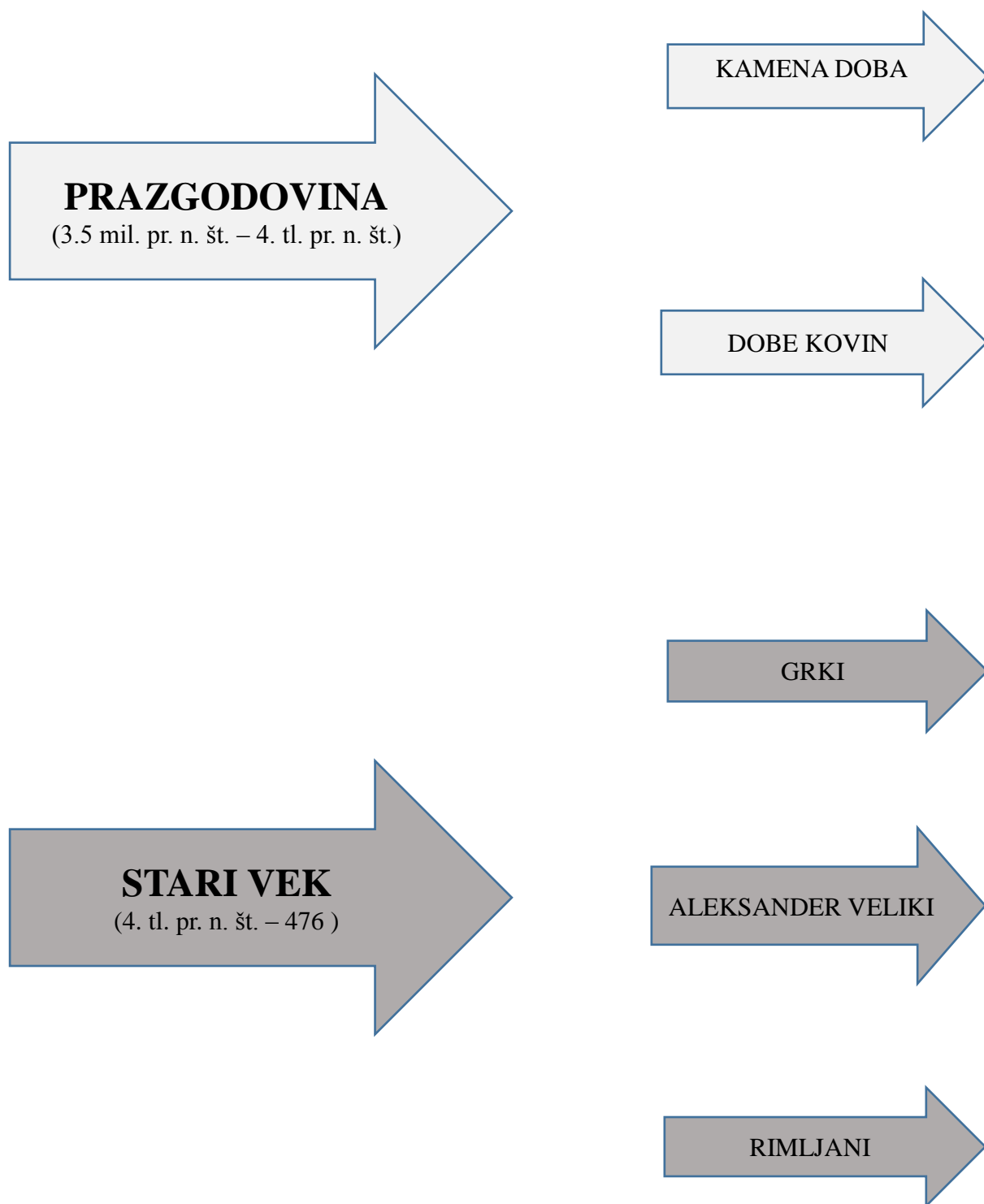
(Bahor S., 2009, str. 211-214)

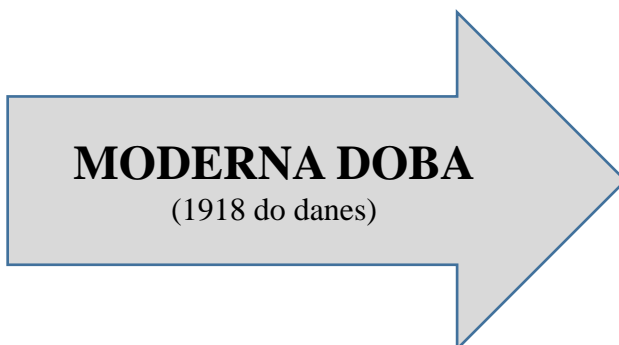
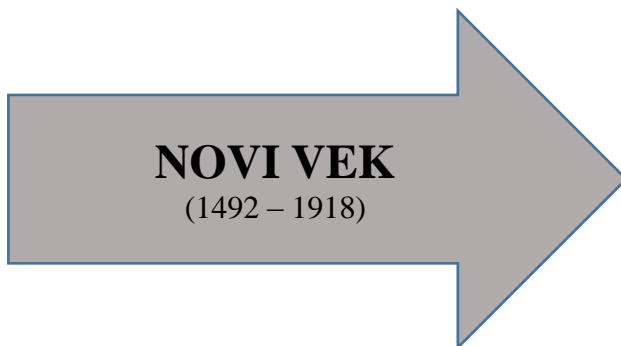

Slika 7: Kapucinski samostan Maribor

Vir: Bahor S., 2009, str. 210

2.5 Časovni trak (1)

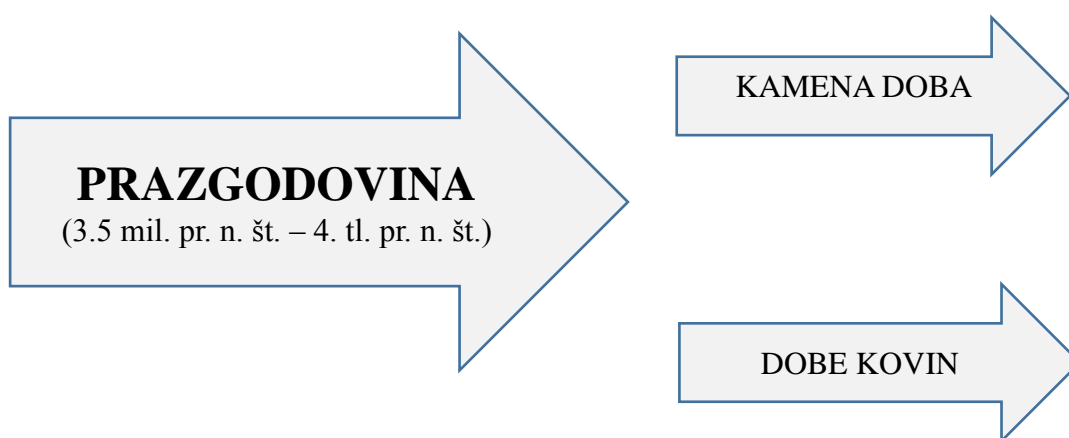
2.6 Razvoj samostanskih knjižnic po zgodovinskih obdobjih (1)

2.6.1 Prazgodovina

Prazgodovina je najstarejše in najdaljše zgodovinsko obdobje, o katerem ne vemo prav dosti. Iz tega obdobja so ohranjeni le materialni viri. Trajal je od samega nastanka zemlje do razvoja prvih civilizacij (Mezopotamija, Egipt ...). Deli se na kameno dobo in dobo kovin.

Časovna opredelitev:

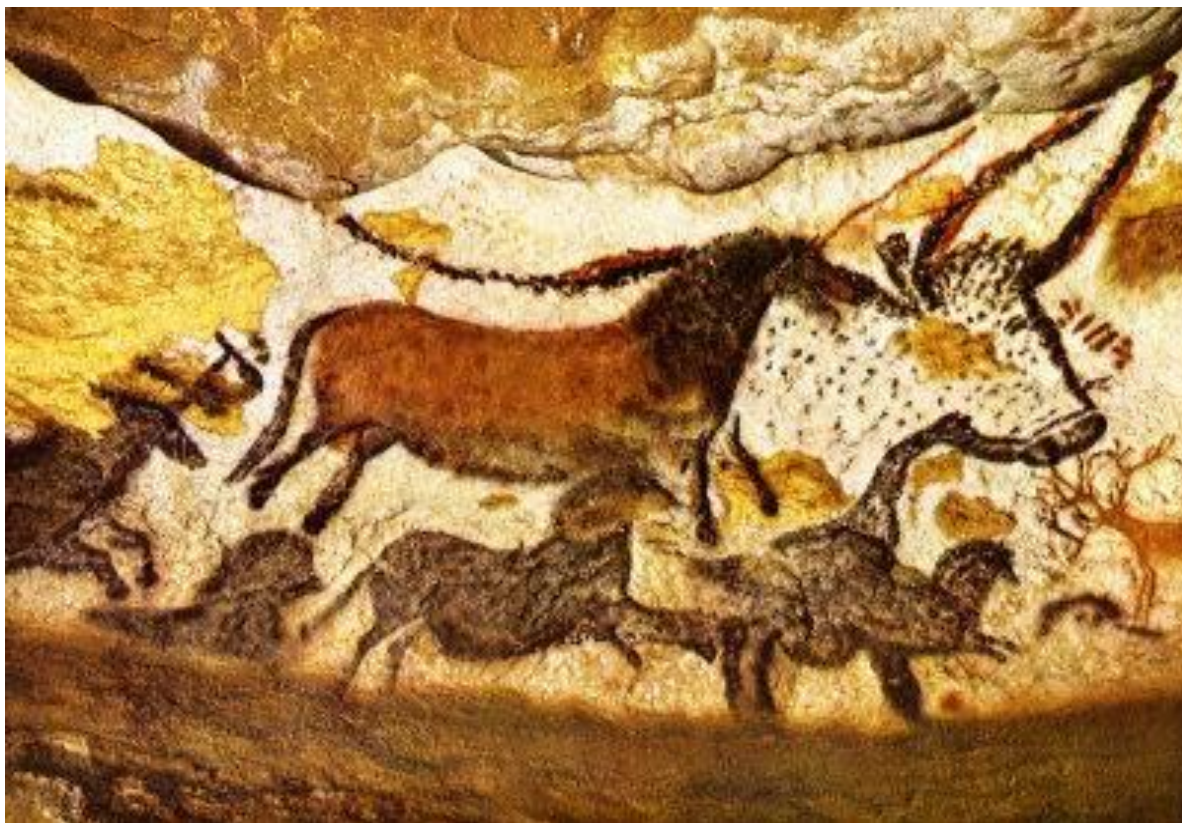
Trajala je od 3.5 milijona let pred našim štejetjem do 4. tisočletja pred našim štejetjem.

Pisava in materiali:

V tem obdobju pisava še ni bila razvita. Najstarejši ohranjen zapis so preproste risbe na stenah jame Lescaux, ki so po domnevanju zgodovinarjev nastale že pred 20 000 leti. Iz tega časa pa so ohranjeni tudi drugi zapisi. Material, ki so ga uporabljali, so bili kamen, kost, les in glina. Najbolje ohranjeni zapisi so zapisi na kamnu. Risbe večinoma prikazujejo lov.

(Bahor S., 2009, str. 19; Zgodovinski časovni trak, 2016)

Slika 8: Jamske poslikave iz jame Lescaux

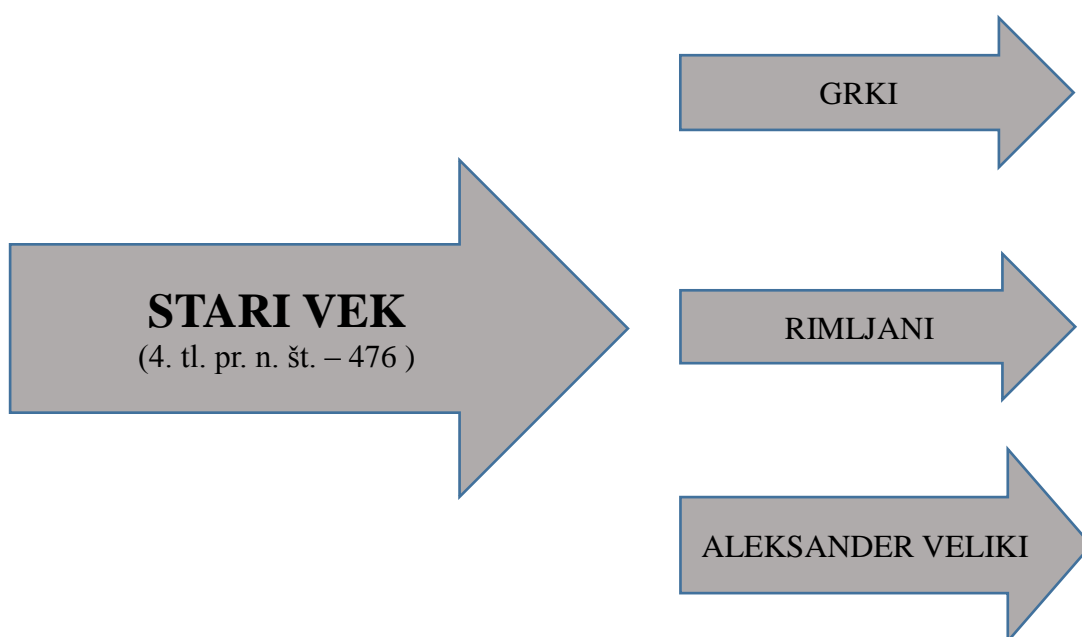
Vir: http://www.rtv slo.si/_up/photos/2013/12/26/u118174-236627_jama_blogshow.jpg [4. 2. 2017]

2.6.2 Stari vek

Stari vek se je začel ob pojavu prvih držav in civilizacij do leta 476 našega štetja oz. propada Zahodnorimskega cesarstva. V tem obdobju so nastala prva mesta, razcvetela se je trgovina in obrt. Razvili sta se znanost in umetnost, kot sta pisava in astronomija. Iz tega obdobja je ohranjenih mnogo pisnih virov.

Časovna opredelitev:

Traja od 4. tisočletja pred našim štetjem do 476 našega štetja.

Pisava in materiali:

V obdobju starega veka se je na območju **Mezopotamije** razvila prva pisava. To so različni znaki, ki so jih zapisovali na glinaste ploščice. Najstarejše med njimi so nastale 3000 let pred našim štetjem. Večina ploščic je v slikovni ali piktografski pisavi. Zapisovali so jih s črtali iz trstičja, ki so bili klinasto prirezani. Za podlago so uporabljali vlažno glino. Pozneje so ploščice žgali v pečeh, da so jim povečali odpornost. Pisava se je razvila do take mere, da so lahko zapisovali literarna dela. Glinaste ploščice je so nato zamenjali zvitki papirusa.

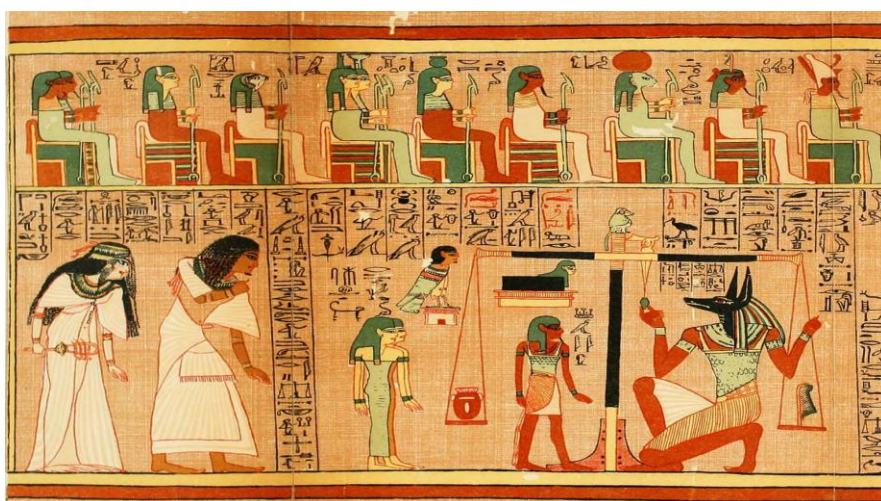
V **starem Egiptu** so razvili prav posebno pisavo - hieroglife. Za podlago so uporabljali keramiko, kost, usnje, kamen in papirus, ki je bil najbolj razširjen material srednjega veka. Izdelovali so ga iz rastline papirjevec. Nanj so pisali s cevastimi, prirezanimi paličicami iz trstike.

Uporabljali so posebno črnilo, narejeno iz saj in vode. Najstarejši zapisi na papirusu so iz Egipta, ohranjeni zaradi ugodne suhe klime.

Še dolgo po tem, ko je papirus dosegel Evropo, so **Grki in Rimljani** uporabljali pravokotne lesene tablice s privzdignjenim robom, ki so bile premazane z voskom. V vosek so s posebnim pisalom, imenovanim stilus, ki je bil narejen iz slonove kosti, vrezovali črke. Na enem koncu je bilo zašiljeno, na drugi pa sploščeno in zakrivljeno, da so lahko napisano zbrisali in zgladili vosek. Tablice so imele tudi luknjice, da so jih lahko zvezali v nekakšno knjigo. Te so uporabljali trgovci, predvsem za računanje, v uporabo pa so bile tudi pri poučevanju. Uporabljali so jih tudi katoličani za zapisovanje imena svetnikov in koledar. Najstarejše ohranjene tablice so iz Pompejev, ki jih je leta 79 uničil Vezuv.

Papirus je nato zamenjal pergament. Iznašli so ga v obdobju **Aleksandra Velikega**, in sicer zaradi tekmovanja med aleksandrijsko knjižnico in knjižnico v Pergamu. Ptolemajci so prepovedali izvoz papirusa iz Egipta v pergamsko knjižnico. Ti so nato iz živalskih kož, ki so jih obdelali, naredil pergament. Bil je bolj obstojen in trden ter praktičen, saj so lahko že popisan pergament ponovno uporabili. Spremenile so se tudi oblike knjig. Pergamentni kodeks je zamenjal zvitke papirusa. Kodekse so zaščitili z lesenimi deščicami, ki so jih prevlekli z usnjem.

(Bahor S., 2009, str. 19-21; Zgodovinski časovni trak, 2016)

Slika 9: Egipčanski papirus

Vir: [http://3.bp.blogspot.com/-](http://3.bp.blogspot.com/-DCUQopMfKNo/TgRj9Wg941I/AAAAAAAAATM/Y_o15Zv2XSM/s1600/Papirus-Ani-03.jpg)

[DCUQopMfKNo/TgRj9Wg941I/AAAAAAAAATM/Y_o15Zv2XSM/s1600/Papirus-Ani-03.jpg](http://3.bp.blogspot.com/-DCUQopMfKNo/TgRj9Wg941I/AAAAAAAAATM/Y_o15Zv2XSM/s1600/Papirus-Ani-03.jpg)

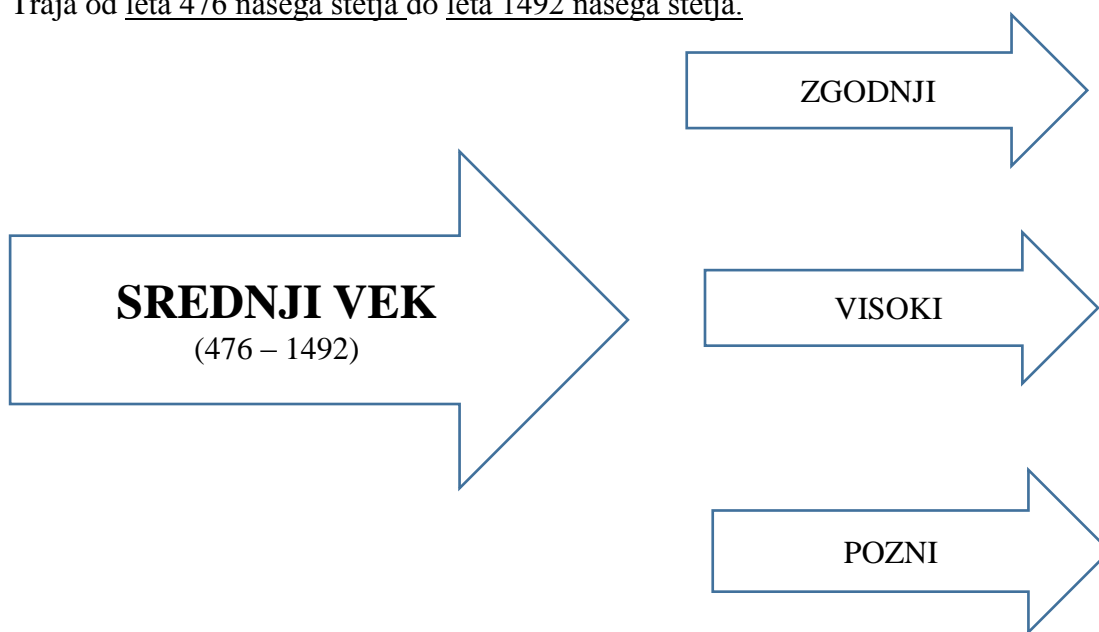
[4. 2. 2017]

2.6.3 Srednji vek

Srednji vek se je začel s propadom Zahodnorimskega cesarstva in se končal z odkritjem Amerike, leta 1492. V tem obdobju so v Evropi potekala velika preseljevanja ljudstev. Rimljani so ta ljudstva imenovali barbari. Nastale so nove države. Gradili so mogočne gradove, številne cerkve in samostane. V tem obdobju je tudi Evropo močno prizadela kuga.

Časovna opredelitev:

Traja od leta 476 našega štetja do leta 1492 našega štetja.

Pisava in materiali:

V tem obdobju se je po svetu začel širiti papir. Že pred letom 100 so ga začeli izdelovati Kitajci. Petsto let zatem so zanj izvedeli Korejci in nato Japonci. Leta 751 je bila Kitajska v vojni z Arabci. Nekaj izdelovalcev papirja se je znašlo v arabskem ujetništvu in skrivnost je bila razkrita. Arabci so nato proizvodnjo razširili še v Grčijo, južno Španijo, južno Italijo in na Sicilijo. Leta 1144 se je izdelava papirja razširila po Evropi. Na papir so pisali z gosjimi peresi, vsak narod pa je kvaliteto papirja izboljšal na svoj način. Kvaliteto so označevali z vodnimi žigi. Na sito za precejanje papirne mase so iz žic naredili simbole. Če si nato papir obrnil proti svetlobi, je bil žig lepo viden.

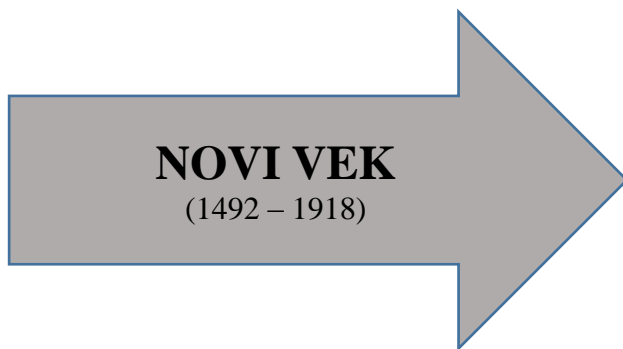
(Bahor S., 2009, str. 21; Zgodovinski časovni trak, 2016)

2.6.4 Novi vek

Novi vek se je začel z odkritjem Amerike in se končal ob novi delitvi sveta leta 1918. To obdobje so zaznamovali številni novi izumi, kot so parni stroj, avtomobili, vlaki, parniki, elektrika, letalo ... To je tudi čas, ko je potekala prva svetovna vojna, ki se je začela leta 1914 in končala leta 1918.

Časovna opredelitev:

Trajal je od leta 1492 do leta 1918.

Pisava in materiali:

Po svetu se je še vedno širila izdelava papirja. Slovenci smo prvo izdelovalnico tega materiala dobili leta 1579 pri gradu Fužine pri Ljubljani. Papir so izdelovali iz lanenih krp in konoplje, leta 1848 pa so začeli za izdelavo uporabljati les. S tem so količine proizvedenega papirja strmo naraščale.

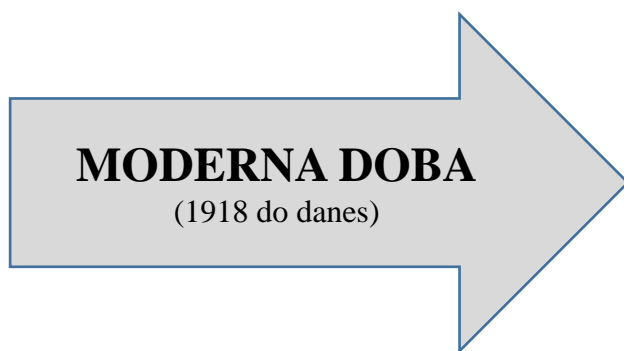
(Bahor S., 2009, str. 21-22; Zgodovinski časovni trak, 2016)

2.6.5 Moderna doba

Moderna doba je najkrajše obdobje v človeški zgodovini. Traja od konca prve svetovne vojne do zdaj. Je obdobje velikega znanstvenega napredka, ki je močno spremenil ljudi. V tem obdobju so se odvijali mnogi spopadi, preseljevanja ljudstev in nova podoba sveta. Je tudi eden najbolj temačnih časov, saj je v tem obdobju od leta 1939 do leta 1945 potekala druga svetovna vojna.

Časovna opredelitev:

Trajala je od leta 1918 do danes.

Pisava in materiali:

Zaradi tehnološkega napredka se je način pridobivanja papirja spreminjal. Postopek je hitrejši in cenejši, vendar je papir zaradi dodajanja kemikalij precej manj obstojen. Porabimo ga vedno več in ogromno ga tudi zavržemo.

(Bahor S., 2009, str. 22; Zgodovinski časovni trak, 2016)

3. GLAVNI DEL

3.1 Metodologija dela:

- Metoda preučevanja pisnih virov in literature
- Metoda intervjuvanja
- Metoda ustnih virov
- Terensko delo

Metoda preučevanja pisnih virov in literature

Mentorica nama je svetovala knjigo Skriti knjižni zakladi. Z njo sva si veliko pomagali. Pomagali sva si tudi z različnimi knjižnicami, ki sva jih natančno pregledali in izpisali pomembne podatke. Uporabili sva še članek iz Časopisa za zgodovino in narodopisje. Veliko sva izvedeli tudi iz zloženke in podatkov, ki sva jih prejeli ob obisku samostanov. Določene podatke pa sva odkrili na spletnih straneh samostanov.

Metoda intervjuvanja

Z mentorico sva obiskali dva samostana, in sicer frančiškanski samostan v Mariboru in frančiškanski samostan Sveta Trojica. Tam sva izvedli intervju, kjer sva povprašali o zgodovini knjižnice, knjigah, ki jih hranijo, in o današnji uporabi teh knjig. Podatke sva skrbno zabeležili ter jih nato uredili. Dodali sva še lastne fotografije, ki sva jih naredili ob obisku.

Metoda ustnih virov

Pomagal nama je tudi gospod Štuhec, ki je direktor zavoda Antona Martina Slomška Maribor. Z njim sva se pogovorili predvsem o tem, katere knjižnice bi bilo dobro obiskati, pomagal pa nama je tudi priti do raznih virov, ki so nama bili v pomoč pri raziskovalni nalogi.

Terensko delo in fotografiranje

Uporabili sva jo ob obisku samostanov. Ogleдали sva si knjižnici, naredili veliko fotografij ter si ogleдали veliko knjig. V samostanu Sveta Trojica sva igrali na tretje največje cerkvene orgle v Sloveniji. Ogleдали sva si razstavo o razvoju samostana in zbirko slik, kjer vsaka nosi svojo zgodbo.

3.2 Rezultati (poročili terenskega dela in intervjujev)

3.2.1 Samostanska knjižnica v frančiškanskem samostanu Maribor

»Vedno se najde kakšna nova«

(Maja Antić)

V soboto, 14. januarja 2017, sva avtorici z mentorico obiskali frančiškanski samostan v Mariboru, kjer smo si ogledale samostansko knjižnico. Za ta projekt sva se odločili, ker lahko samostanske knjižnice najboljše raziskujeva, če si kakšno tudi ogledava in se o njej kar najboljše pozanimava. Imeli sva to priložnost, da sva se lahko pogovorili s knjižničarko v samostanski knjižnici, gospo Majo Antić. Zastavili sva ji najrazličnejša vprašanja in izvedeli veliko podatkov o knjižnici in knjigah, ki jih imajo. Zapisali sva nekaj zanimivosti, ki nam jih je predstavila gospa Antić.

Slika 10: Knjižnica

Vir: Avtorici

Slika 11: Med policami

Vir: Avtorici

Knjižnica po ocenah hrani približno 15 000 naslovov knjig in zbirko starejšega verskega tiska. Knjižničarka, ki skrbi za gradivo, je popisala okoli 7000–8000 knjig. Točno število knjig ni znano. Veliko knjig se je tudi izgubilo. Preden so zgradili sedanjo Cerkev Matere usmiljenja, je na tem mestu stal samostan, v katerem so se menjavali različni redovi. Najprej so tu bili redemptoristi, nato kapucini, ki so po odhodu iz samostana zraven odnesli tudi vse knjige. Za njimi so bili tu nameščeni svetni duhovniki, nato pa so samostan naselili minoriti in na koncu so leta 1864 iz Tirolske sem prišli frančiškani.

Knjige izhajajo iz 16. in 17. stoletja, največ pa jih je iz 18. stoletja. Natiskane so na papir, nekaj pa jih ima tudi lesene platnice, prekrite z usnjem. Starejše knjige so v večini so v latinškem in nemškem jeziku, najdemo pa tudi precej slovenskih in knjig v drugih jezikih (angleškem, hrvaškem, češkem, španskem in italijanskem).

Slika 12: Knjižna polica

Vir: Avtorici

V knjižnici hranijo kroniko samostana pisano med letoma 1754 in 1882. Pisana je v gotici v nemškem jeziku.

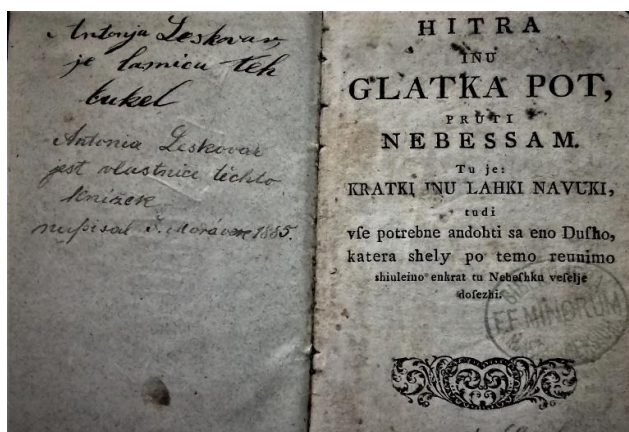
Najstarejša knjiga je stara slabih 500 let. Leta 1546 jo je napisal Erazem Rotterdamski. Napisana je na papir v pisavi latinici in v latinskem jeziku. Platnice so lesene, prevlečene z usnjem in okrašene z različnimi vzorci.

Slika 13: Najstarejša knjiga

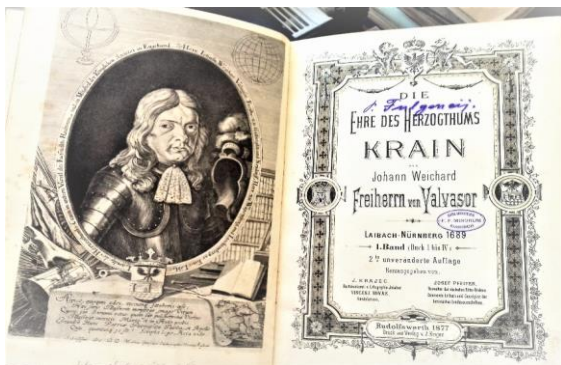
Vir: Avtorici

Najstarejša slovenska knjiga je iz leta 1770, z naslovom *Hitra in gladka pot do nebes*. Zanimivo je, da je spodaj obrezana. Obrezali so jo ob knjigoveških opravilih v času patra Severina. V knjižnici najdemo tudi prve šmarnice v slovenščini iz leta 1856. Hranijo tudi ponatis Valvasorjeve knjige *Slava vojvodine Kranjske* iz leta 1847.

Slika 14: Najstarejša slovenska knjiga

Vir: Avtorici

Slika 15: Slava Vojvodinje Kranjske

Vir: Avtorici

Knjige imajo posvetno in teološko tematiko. Do leta 1967 jih je največ s cerkveno vsebino. Knjige s posvetno vsebino so začele nastajati po koncu druge svetovne vojne. V knjižnici lahko najdemo sveta pisma v različnih jezikih, knjige s področja dogmatike (dogma je nespremenljivi nauk cerkve), hagiologije (nauk o svetnikih), moralne teologije, duhovnosti (molitveniki, nabožni spisi ...), pastoralne teologije, kamor spadajo pridige v latinščini in nemščini, eklesiologije (vprašanja krščanske cerkve), obrednike, leksikone, graduale, kjer so zapisane cerkvene pesmi, ceremoniale, ki so knjige, v katerih so opisani zakramenti, knjige s karitativnega področja (karitas je krščanska dobrotelost). V knjižnici so tudi knjige katoliške akcije, laične kongregacije (kongregacija je širjenje vere), katehetike, knjige, ki opisujejo redove, na primer frančiškane, minorite, kapucine, tretji red Sv. Frančiška, patristiko (knjige o papežih), pravo (splošno in cerkveno), brevirje, namenjene za osebno molitev duhovnikov, knjige s področja posvetnih ved, torej iz vseh znanstvenih področij, kot so na primer zgodovina, življenjepisi ter domoznanstvo, kamor spada tudi ponatis knjige Janeza Vajkarda Valvasorja Slava vojvodine Kranjske.

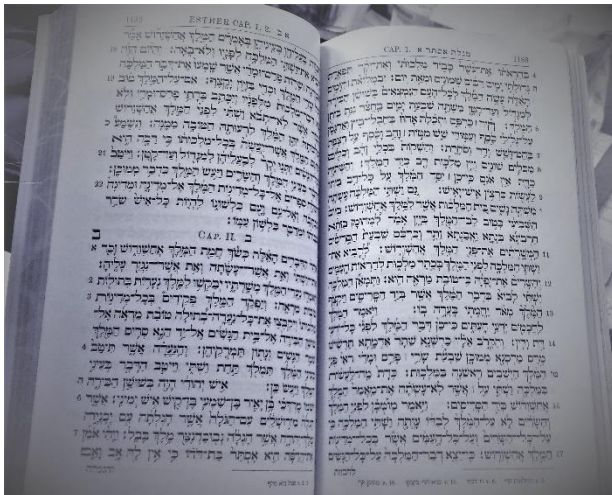
Frančiškanska knjižnica v Mariboru hrani tudi številne izvode starejšega slovenskega verskega tiska, na primer Zvonček, list s podobami za slovensko mladino; Zgodnja danica, katoliški cerkveni časopis; Ljubljanski zvon, slovenski literarni mesečnik; Kres, revija s podnaslovom Fantovski list; Dom in svet, slovenski literarni mesečnik za katoliške bralce; Krščanski detoljub, list za krščansko vzgojo; Bogoljub, cerkveni list za Slovence (kot je danes verski tednik Družina).

Slika 16: Knjige

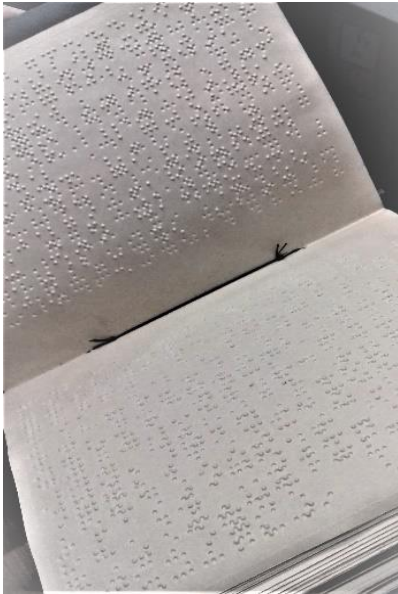
Vir: Avtorici

V knjižnici pa hranijo še veliko zanimivih knjig, kot je na primer izvod svetega pisma v hebrejščini in sveto pismo v brajlici (pisavi za slepe), je mašno knjigo iz leta 1924 s podobo Matere milosti in svetega Frančiška in seveda še številne druge.

Slika 17: Knjiga v hebrejščini

Vir: Avtorici

Slika 18: Knjiga v braillovi pisavi

Vir: Avtorici

Knjige danes uporabljajo zgolj redovniki. Ljudje ne povprašujejo po njih, saj knjižnica ni namenjena ogledom, temveč je dostopna le menihom in po dogovoru za raziskovalna dela.

3.2.2 Samostanska knjižnica Sveta Trojica

»Pax et bonum«

(Sv. Frančišek Asiški)

Slika 19: Mir in dobro

Vir: Avtorici

25. februarja 2017 smo z mentorico obiskale samostan ter samostansko knjižnico v Sveti Trojici. Sprejel nas je pater Bernard Goličnik, ki nas je odpeljal v čudovito knjižnico. Ta je bila majhna, pa vendar polna pisnih zakladov, ki pričajo o teološki zgodovini. Na podboju vrat, ki vodijo v knjižnico, je izrek sv. Frančiška Asiškega, ki v slovenščini pomeni mir in dobro.

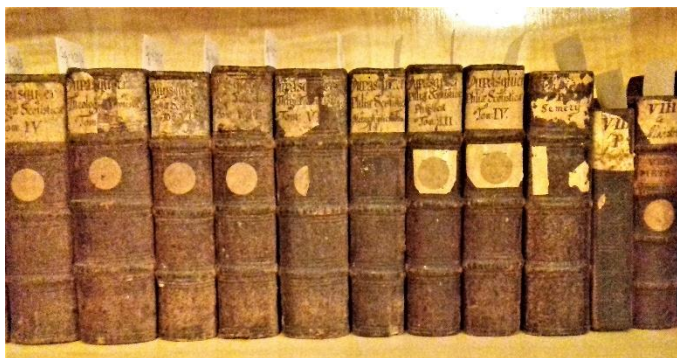

Slika 20: Knjižnica

Vir: Avtorici

Pater Bernard nam je povedal številne zanimivosti o knjižnici. Nekaj jih bova zapisali v tem poglavju.

Samostan so zgradili bosonogi avguštinci leta 1662. Takrat še v njem ni bilo knjižnice. V prostoru, kjer je danes knjižnica, je včasih bil zapor za nepokorne menihe. Knjige, ki so nastale v tistem času, so avguštinci odnesli, zato tukaj ni nobenih knjig tistega časa. Pozneje so v samostan iz Tirolske province prišli frančiškani, ki so prostore dobili v zameno za samostan v Trsatu. Knjige, ki jih danes najdemo v knjižnici, so prinesli slovenski frančiškani iz Brežic. Brežiški samostan se je takrat imenoval Conventus Rune ali samostan Brežice. Danes je v teh prostorih brežiška gimnazija. Med drugo svetovno vojno so Nemci knjige odpeljali v Gradec. Po vojni so bile knjige vrnjene najprej v Maribor, nato pa nazaj v Sveto Trojico. Večina knjig je označenih na poseben način. Imajo namreč okroglo nalepko, na kateri je arabska številka, ter nalepko, na kateri je rimska številka.

Slika 21: Označevanje knjig

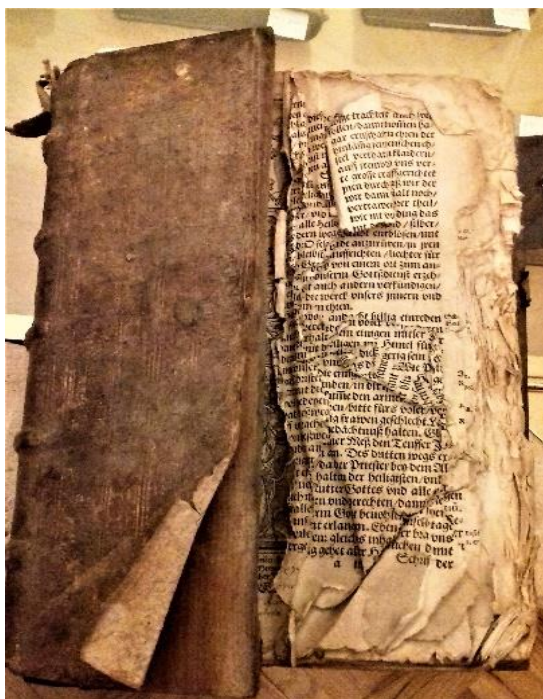
Vir: Avtorici

Knjige, ki jih hranijo v knjižnici, so nastale med letoma 1474 ter 1830. Mlajših tukaj ne najdemo, saj je knjižnica muzejska. V času nastajanja teh knjig se knjig ni toliko bralo. Brali so jih le menihi, saj drugi niso znali. V knjižnici imajo kar 1500 izvodov različnih knjig s teološko tematiko. Mednje spadajo dogmatike, molitveniki, različni deli svetega pisma ter knjige o zakramentih. Najdejo se tudi šolske knjige. Med njimi se najde tudi dokaj sodoben faksimile prve slovenske biblije Jurija Dalmatina v slovenščini.

Slika 22: Biblija

Vir: Avtorici

Slika 23: Ena najdebelejših knjig

Vir: Avtorici

Najstarejši knjigi sta iz let 1476 in 1491. To sta inkunabuli. Ena je ovita v belo, druga pa v temno usnje.

Slika 24: Najstarejši knjigi

Vir: Avtorici

Knjig v tej knjižnici niso prepisovali, saj ni bilo skriptorija. Zapisane so na papir. Na nekaterih so še ostanki pergamenta. Mnogo knjig z lesenimi platnicami je ovitih v usnje raznih barv. Najdemo lahko tudi knjigo iz zelenega usnja, ki je zelo redko. Knjige so zapisane v latinščini, nemščini, slovenščini ter drugih jezikih.

Slika 25: Knjiga v zelenem usnju

Vir: Avtorici

Knjige morajo hraniti na 50–60 odstotni vlagi pri temperaturah, ki so nižje od 20 stopinj Celzija. Ovite so v brez kislini papir, v katerem se bodo še boljše ohranile. Nekatere starejše knjige so opremljene z zaponkami, da se v njih ne nabira vlaga, zaradi katere bi na knjigah nastali privihki. Za obisk knjižnice je veliko povpraševanja, saj je lepo opremljena in muzejska. Knjige so namenjene le ogledu in ne drugi uporabi.

Slika 26: Loparček za pisanje

Vir: Avtorici

Slika 27: Vezava

Vir: Avtorici

Slika 28: Ploščice za tiskanje

Vir: Avtorici

V samostanski knjižnici hranijo tudi kip črne Marije iz leta 1693.

Slika 29: Kip črne Marije

Vir: Avtorici

4. RAZPRAVA IN INTERPRETACIJA REZULATOV

4.1 Vrednotenje hipotez

- Hipotezo, da so **knjige zapisovali duhovniki in menihi**, lahko potrdiva, saj drugi prebivalci niso bili pismeni. Zavedava pa se tudi, da so obstajali tudi drugi izobraženci, ki so zapisovali knjige kot na primer modreci v stari Grčiji.
- **Materiali in pisave so se skozi obdobja spreminjali.** Tudi to hipotezo lahko potrdi-va. Z razvijanjem postopkov in tehnologij, pridobivanja materiala so se skladno razvijale vrste, načini in oblike pisav. Od prvih poslikav na jamskih stenah, preko papirusa in pergamenta, do današnjega papirja.
- **V knjižnici je sčasoma število knjig naraščalo.** Hipotezo sva potrdili, zato ker so duhovniki in menihi v samostanih vedno znova zapisovali, prevajali in prepisovali knjige. Tako so se vse do danes nabirale skozi različna obdobja na različnih materialih in v različnih pisavah.
- Hipotezo, da so **knjižnice vplivale na pismenost prebivalstva** lahko ovrževa, saj za to nisva našli virov, ki bi to dokazovali. Izvedeli pa sva, da do knjig v knjižnicah, ki sva jih obiskali, ljudje niso imeli dostopa. Imeli so ga samo duhovniki. V novem veku je bilo v slovenskih deželah pismenih manj kot 5 odstotkov ljudi.
- **Najstarejša pisava izhaja iz časa prvih civilizacij.** To hipotezo sva potrdili. Prvi pisavi sta bili hieroglifi iz starega Egipta in klinopis iz Mezopotamije. Pa vendar to ni prvo obdobje, v katerem so ljudje pisno izražali svoje misli, občutja in odkritja. To se namreč kaže že v prazgodovini, ko so ustvarjali čudovite poslikave ne stenah jam.
- Hipotezo, da imajo **knjige samo cerkveno tematiko**, sva ovrgli, saj sva ob obisku knjižnic našli tudi stare šolske učbenike in dela filozofov. Ohranjene so knjige vseh znanstvenih področij te s področja glasbe in umetnosti. V knjižnicah hranijo tudi stara notna črtovja in note.
- **Knjige so zelo stare in temu tudi primerno ohranjene.** Zadnjo hipotezo sva potrdili, saj samostani hranijo zelo stare knjige, nekatere celo iz 15. stoletja. Nekatere knjige so že precej uničene, saj v preteklosti niso bile primerno hranjene. Danes jih hranijo na primerni

vlagi, ki je 50 do 60-odstotna in na primerni temperaturi, ki je nižja od 20 stopinj Celzija.
Nekatere knjige celo ovijajo v brezislinski papir.

5. DRUŽBENA ODGOVORNOST

Družbena odgovornost pomeni odgovornost, ki jo mora sprejeti vsak posameznik, da bo imel dober vpliv na družbo oziroma na neko organizacijo.

Skrb vsakega posameznika je, da ljudi pouči o nečem novem, zato je prav, da se zavedamo, da lahko poučimo druge o preteklosti s stvarmi, ki so nastale v preteklosti. Dober primer tega so knjige iz preteklosti. Ljudem moramo bolj predstaviti, kakšni zakladi se skrivajo za debelimi zidovi samostanov. Česar ne poznaš, ne moreš ceniti.

V preteklosti se je zgodilo veliko dogodkov, ki so močno vplivali na zgodovino človeštva. Ne smemo se jih samo zavedati, paziti moramo, da istih napak ne ponovimo v prihodnosti.

Pri raziskovanju knjižnic so nama povedali, da so knjige iz knjižnic med drugo svetovno vojno odpeljali Nemci, vemo pa, da so številne slovenske knjige tudi zažgali, saj so hoteli ponemčiti slovenski narod. Ponemčevanje je obsegalo tudi uničevanje slovenskih knjig in slovenske kulture. V današnjem času je opaziti nove oblike zatiranja narodov in narediti moramo vse, da se zatiranje ne bi razvilo v uničevanje narodov, kultur in njihove dediščine, v katero vsekakor sodijo knjige.

6. ZAKLJUČEK

6.1 Sklep

Raziskovalna naloga nama je pomagala do ugotovitve, da je ljudem velikokrat zaklad le denar in se pri tem ne zavedajo, da so resnični zakladi knjige oziroma vsi viri, ki so nastali v preteklosti in pričajo o dosežkih človeškega uma.

Ali lahko pričakujemo spremembe?

Da in ne. Zgodovinarji in arheologi ter drugi znanstveniki poskušajo odkriti in izkopati razno razne vire in s tem priti kanček bližje enemu največjih vprašanj, od kod in zakaj je človek na svetu. Vsak dan odkrijejo nekaj novega in so s tem vedno bližje odgovorom na svoja vprašanja, vendar se včasih ne zavedajo, da se odgovori na nekatera vprašanja nahajajo tik pred njihovim nosom.

Upava, da se bodo ljudje čez čas začeli bolj zavedati in bolj ceniti knjige, ki nam jih je dala preteklost. Prav tako upava, da bo več samostanov odprlo svoja vrata knjižnic in dalo ljudem možnost, da si jih ogledajo ter da si jih bodo ljudje dejansko ogledali.

6.2 Zaključek

Veseli naju, da sva raziskovalno nalogo pripeljali do konca. Pomagala nama je odgovoriti na veliko vprašanj in nama pomagalo priti do zavedanja, kako dragoceni zakladi so za samostanskimi vrati. Naučili sva se veliko novega ter imeli dva čudovita dneva, ki sva ju preživeli skupaj z mentorico v samostanski knjižnicah.

»Znanje je zaklad, ki venomer spremlja svojega lastnika.«

(Kitajski pregovor)

Ta pregovor bi moral v srcu nositi vsak izmed nas, saj ti lahko vzamejo vse, lastnino, čustva, celo življenje, znanja pa ti ne more nihče odtujiti.

7. PRILOGA

7.1 Priloga 1

7.1.1 Vprašanja, ki sva jih pripravili za intervju

1. Koliko knjig imate v samostanski knjižnici?
2. Koliko je stara najstarejša knjiga?
3. Od kdaj so knjige?
4. Kako so jih zapisovali?
5. Iz katerega materiala so?
6. V katerih jezikih so napisane?
7. Kakšno tematiko imajo knjige?
8. Ali je veliko povpraševanja po njih?
9. Ali veliko ljudi prihaja na obisk te knjižnice?
10. Ali so knjige še v uporabi?

8. SEZNAM VIROV IN LITERATURE

8.1 Literatura:

Literatura:

- BAJEC, Anton. 1987. Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- BAHOR, Stanislav. 2009. Skriti knjižni zakladi. Ljubljana: Tuma.
- CURK, Jože, idr. 2008. Samostani na Slovenskem. Maribor: Ostroga, str. 9-16 in str. 31-38
- ŠKAFAR, Vinko. 1993. Knjige in knjižnica v nekdanjem kapucinskem samostanu v Mariboru. V Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor: Založba Obzorja Maribor, str. 62 – 92
- ŠRIBAR, Slavko. 1983. Kapucinska knjižnica in galerijska zbirka Krško: kulturni zakladi naše preteklosti. Krško: Krajevna skupnost Krško, str. 9-11
- Zgodovinski časovni trak, zloženka. 2016. Dornava: Študentsko društvo Mihec.

8.3 Ustni viri:

- ANTIĆ, Maja, knjižničarka v frančiškanski knjižnici v Mariboru
- GOLIČNIK, Bernard, župnik v samostanu Sv. Trojica v Slovenskih goricah

8.2 Spletni viri:

8.3 < www.sticna.eu > [Citirano: 29.11.2016]

8.4 Viri slik:

- Slika 1:
<http://studentski.hr/system/pictures/images/j/original/bd31238c6770362c4940190920e1a042353bf019.jpg?1439386694> [4. 2. 2017]
- Slika 2: <http://www.najina-poroka.com/datoteke/razno/Zacasno/zahvala.jpg> [4. 2. 2017]

- Slika 3: Bahor S., 2009, str. 201
- Slika 4: https://beta3.finance.si//pics//cache_ka/kartuzija-pleterje-xx.1415917236.jpg.o.600px.jpg [3. 2. 2017]
- Slika 5: http://www.bazilika.info/wp-content/uploads/cerkev-s-samostanom1_1280.jpg [3. 2. 2017]
- Slika 6: <http://www.kamnaizlet.com/wp-content/uploads/2016/10/image066.jpg> [3. 2. 2017]
- Slika 7: Bahor S., 2009, str. 210
- Slika 8: http://www.rtv slo.si/_up/photos/2013/12/26/u118174-236627_jama_blogshow.jpg [4. 2. 2017]
- Slika 9: http://3.bp.blogspot.com/-DCUQopMfKNo/TgRj9Wg941I/AAAAAAAAATM/Y_o15Zv2XSM/s1600/Papirus-Ani-03.jpg [4. 2. 2017]
- Slika 10 – Slika 29: Avtorici